

В. О. Швець

кандидат юридичних наук
Вищий господарський суд України, суддя
вул. Копиленка, 6, Київ, 01601, Україна

**РЕЙДЕРСТВО ТА СИЛОВЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО:
СХОЖІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ**

Стаття присвячена визначенню схожих та відмінних ознак між рейдерством та силовим підприємництвом. Наголошується на тому, що, хоча рейдерство і еволюціонувало з силового підприємництва, все ж це є не тотожними явищами, які розрізняються за метою, об'єктами, суб'єктами, застосованими інструментами.

Ключові слова: рейдерство, силове підприємництво, відмінні ознаки, схожі ознаки.

Метою проведення даної наукової роботи є визначення схожих та відмінних ознак між рейдерством та силовим підприємництвом. Зважаючи на історичні обставини становлення та розвитку в Україні ринкових відносин, за яких перехід від адміністративно-командної системи в сфері здійснення господарської діяльності відбувався за досить жорсткими та агресивними методами із застосуванням сили, фізичних розправ, тощо задля отримання прибутку (так званій «рекет»), а також на те, що хоча Україну визнали країною із ринковою економікою, однак в державі все одно непоодинокими є випадки застосування фізичної сили під час захоплення підприємств, яке сьогодні називають «рейдерством», актуальним постає питання: в чому ж різниця між першим та другим? І чи є вона взагалі? Задля того, щоб відповісти на підняті питання, передбачається визначити сутність силового підприємництва та рейдерства, з'ясувати природу цих явищ та здійснити порівняння. Досягненню поставленої мети сприятиме звернення до наукових розробок таких науковців, як: О. С. Горлатов, Д. В. Зіньків, С. О. Звягін, Д. А. Литвинов, І. М. Макарчук, В. М. Подкопаєва, Ю. Сметанкіна, З. Е. Тарханов, О. Г. Шаваєв.

Активний прояв силового підприємництва з'явився в Україні в кінці вісімдесятих років ХХ сторіччя, що було пов'язано із появою перших кооператорів і приватних торговців та ідеєю, що з них можна систематично вимагати кошти, застосовуючи кримінально карані дії. Таке підприємництво складалось зі спортсменів або колишніх кримінальних злочинців, які об'єднувались в групи. Від простого вимагання під загрозою фізичного насильства ці групи перейшли до отримання постійного доходу в обмін на уявну або реальну послугу під назвою «охорона». У міру розвитку приватного підприємництва — зростання числа і розмірів приватних підприємств, економічних зв'язків та трансакцій — зростали кількість і розміри організованих злочинних угруповань, які

отримували регулярний дохід у вигляді фіксованої виплати, частки від прибутку або ренти [1].

Потрібно відмітити, що силове підприємництво та «чорне», «сіре» рейдерство має ряд схожих ознак, в силу існування яких поняття «рейдерства» в країнах колишнього СРСР суттєво відрізняється від західного правового змісту цього поняття. Зокрема, А. Ботакоз розглядає рейдерство у двох видах:

1) носить характер шахрайства. Розкрадання і підробка цінних паперів, установчих документів, рішень керівних органів фірми та інших документів цільової компанії. Тобто такий вид найбільш далі еволюціонував від силового підприємництва;

2) носить силовий характер. Використання корупційних зв'язків у державних органах для того, щоб забезпечити всілякі перевірки діяльності цільової компанії з боку контролюючих та правоохоронних органів. Завданням таких перевірок є виявлення правоохоронними, податковими та контролюючими органами якомога більшої кількості порушень у діяльності об'єкта аудиту і подальше психологічне «пресування» власників компанії, що припиняється після того, як вони передадуть свої права власності на компанію справжньому ініціатору перевірок. Подібний метод рейдерства в силу високого рівня корумпованості, на жаль, став звичайним явищем сучасного економічного життя багатьох країн, що розвиваються, коли компанії-загарбники не просто користуються своїми зв'язками в державних органах, а й нерідко перебувають або під їх протекторатом, або побічно належать окремим чиновникам [2]. Тобто саме такий вид рейдерства найбільш наближений до силового захоплення підприємств.

Разом з цим слід відзначити, що в більшості випадків будь-яка з рейдерських схем при своїй реалізації потребує організації силового захвату. Проте в рейдерстві такий захват, на думку І. М. Макарчука, забезпечується не тільки і не стільки власне грубою силою, скільки відповідними технічними, юридичними і політичними заходами [3, с. 3]. До таких заходів О. Г. Шаваєв відносить: 1) публікації в пресі та сюжети по телебаченню з обвинуваченням власників та керівництва у великій кількості правопорушень; 2) депутатський запит на основі публікацій; 3) підключення силових відомств, які проводять вилучення документів, а іноді і арешт власників, що особливо активно протистоять рейдерам; 4) отримання нормативного документу виконавчого органу влади (уряд, міністерство, регіональна влада), що санкціонує зміну менеджменту (особливо часто використовується на підприємствах контрольний пакет, який належить державі, але при дотриманні ряду умов може використовуватись в тих випадках, коли держава є міноритарним акціонером) (цит. за [3, с. 3]).

Потрібно відмітити, що недружні поглинання в Україні найчастіше зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або квазізаконних підстав. Така практика була запозичена у рейдерів з Російської Федерації, де рейдерські захоплення поширені більш широко й відпрацьовані до дрібниць [4, с. 130].

Виходячи з методів рейдерства можна визначити наступні його види:

1. Силове рейдерство. Таке рейдерство досить схоже із таким явищем як силове підприємництво, головним чином в частині застосування інструментів захоплення майна жертви, які являють собою значні порушення чинного законодавства (наприклад, застосування сили або погрози її застосування).

2. Рейдерство з використанням схем (шахрайство). Найбільш показово така форма проявляється в «чорному» та «сірому» виді рейдерства. До такої форми слід відносити, серед іншого, наприклад, такі схеми:

1) рейдерське поглинання акціонерного товариства. Таке поглинання «чорними» рейдерами відбувається таким чином: підrobка документів, спрямована на перехід права власності на акції; подача документів реєстраторові; проведення позачергових загальних зборів акціонерів з порядком денним (завжди: обрання нового керівника підприємства та схвалення відчуження найбільш цінних активів підприємства); внесення відомостей про нового керівника акціонерного товариства до єдиного державного реєстру юридичних осіб; затвердження новим керівником угод про відчуження; реєстрація переходу права власності на нерухоме майно акціонерного товариства у реєстраційній службі; активний продаж нерухомого майна; силовий вхід на підприємство від імені нового керівництва підприємства або від імені нових власників активів; проведення загальних зборів акціонерів і прийняття рішення про припинення підприємства; ліквідація самого підприємства-жертви та юридичних осіб-посередників рейдерського захоплення.

2) рейдерське поглинання товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Таке поглинання «чорними» рейдерами відбувається за наступною схемою: підrobка документів про перехід прав на частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю; проведення загальних зборів учасників з порядком денним (завжди: внесення змін до установчих документів товариства, зміна керівництва, схвалення продажу майна компанії новими учасниками); реєстрація змін до установчих документів та внесення відомостей про нового керівника ТОВ; ухвалення керівником операцій з продажу активів компанії, що було прийнято продати на загальних зборах; активний продаж нерухомого майна товариства; силовий вхід на підприємство від імені нового керівництва підприємства або від імені нових власників активів; проведення загальних зборів учасників і прийняття рішення про ліквідацію підприємства; ліквідація самого підприємства-жертви та юридичних осіб-посередників рейдерського захоплення.

Потрібно відмітити, що рейдерське поглинання акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю «сірими» рейдерами відбувається точно за такою ж схемою, як захоплюють такі підприємства «чорні» рейдери, з урахуванням ряду особливостей: 1) таке захоплення засноване на володінні акціями товариства; 2) реалізується з використанням прав, наданих акціонеру чинним законодавством України, головним чином, Законом України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», ЦКУ, ГКУ; 3) супроводжується зверненнями акціонерів до

суду і спробами оскарження рішень загальних зборів акціонерів та угод, укладених товариством; 4) за виняткових обставин може прийняти форму грінмейла.

Поряд з цим потрібно зазначити, що існує певна методика рейдерських операцій, зокрема використовуються на практиці аналоги типових дій по захопленню підприємств та типова послідовність (кроки) дій рейдерів. На практиці існують чотири основні способи захоплення підприємства: 1) через акціонерний капітал; 2) кредиторську заборгованість; 3) органи управління; 4) оспорювання підсумків приватизації [4, с. 131].

Серед методів рейдерського захоплення власності підприємства особливої уваги заслуговує такий метод рейдерства як встановлення корпоративного контролю через процедури навмисного банкрутства. У зв'язку з цим слід підкреслити, що інститут банкрутства в умовах ринкової економіки цілком обґрунтовано відносять до найважливіших і обов'язкових інструментів економічного та правового регулювання відносин власності та оптимізації структури виробництва [5, с. 15].

Потрібно зазначити, що рейдерські поглинання компанії-жертви, як правило, здійснюються за однією і тією ж схемою дій: 1) збір інформації. На цьому важливому та тривалому етапі рейдер збирає інформацію про організацію, яку планує поглинути, у всіх доступних джерелах (або недоступних) і ставить у ключових державних структурах своїх ставлеників. На цьому етапі також відбувається: а) купівля необхідної інформації про поточний стан справ компанії у працівників всіх державних організацій (пожежники, інспектори санітарної станції, податкової інспекції та ін.); б) здобуття доступу до повного реєстру акціонерів, враховуючи списки міноритаріїв. Разом з цим за керівництвом компанії і крупними акціонерами рейдер організовує стеження та невдовзі проти них ініціює порушення кримінальних справ під надуманими приводами; 2) скупівля цінних паперів. На цьому етапі рейдери купують акції компанії-жертви, як правило, у міноритаріїв; 3) фінальний етап включає в себе фізичне захоплення підприємства з силовими структурами та із залученням ЗМІ.

Отже, методи рейдерства та силового підприємництва суттєво відрізняються, хоча не можна заперечувати, що в окремих випадках рейдерство досить наближене до силового підприємництва за тими методами та засобами, що застосовуються (зокрема, силове рейдерство). Разом із тим, все ж ототожнювати ці явища не можна. Насамперед тому, що силове підприємство, тобто рекет (*industrialracketeering*) у своїй законній і незаконній формі, як правило, пов'язане з контролем над грошовими потоками підприємства, при цьому саме майно підприємства не переходить у власність суб'єктів, що здійснюють силовий вплив на підприємство. Спочатку виникнувши як приватний інфорсмент щодо забезпечення зобов'язань між економічними суб'єктами в умовах руйнування колишніх господарських зв'язків та формування ринкових відносин, силове підприємство як охоронний рекет опосередковано надає послуги, пов'язані з виконанням контрактних зобов'язань (поставити чи оплатити товар, повернути кредит, проблеми безпечної доставки товарів і ін.) [6, с. 247].

Поряд з цим деякі вчені наголошують на тому, що силове підприємництво не слід плутати з таким методом переділу власності як рейдерське поглинання, під яким слід розуміти такий метод переділу власності, для якого характерно не тільки порушення законодавства («чорне», «сіре» рейдерство), використання шахрайських схем, розкрадання акцій через підробку реєстру і ін., але і незастосовність силових методів. У свою чергу, відмінність кримінального поглинання від рейдерства полягає в тому, що рейдер — це наймана фірма, виконавець, метою якого є перепродаж захопленого активу, а кримінальне поглинання може бути проведено і силами зацікавленої компанії [7, с. 16]. На нашу думку, визначене О. С. Селевич незастосування силових методів як характерна ознака відмінності рейдерства та силового підприємництва не є обґрунтованим, оскільки і в рейдерстві сьогодні можна спостерігати застосування силових методів. Дійсною відмінністю в такому разі виступає те, що такі методи часто застосовуються правоохоронними органами на підставі «законного» рішення суду. Тобто силові методи при рейдерстві є неприхованими, в той час як при силовому підприємстві вони набувають ознак кримінальних дій, вчинюваних таємно. Психологічні ж методи тиску у разі рейдерського захоплення теж є закамфльованими під цілком законні дії і не завжди їх можна кваліфікувати як відповідні злочини.

Таким чином, основна відмінність між рейдерством та силовим підприємництвом полягає в наступному:

1. Суб'єкти. В рейдерстві та грінмейлі основними суб'єктами є високопрофесійні кадри та їх замовники. Суб'єктами силового підприємництва є організовані злочинні угруповання, колишні спортсмени, приватні охоронні підприємства і неформальні групи працівників правоохоронних органів, що діють як приватні особи.

2. Об'єкти. Безпосереднім об'єктом для: 1) рейдерства — є власність в будь-якій формі (АТ, ТОВ, великі, дрібні, середні підприємства), будь-які активи, в тому числі корпоративні права; 2) грінмейла, як правило, — є власність, акції АТ; 3) силового підприємництва, як правило, — є грошові потоки в оптовій, роздрібній торгівлі, сфері послуг, мале підприємництво.

3. Цілі.

Так, рейдерство переслідує різні цілі, які практично неможливо всі перерахувати. О. С. Горлатов та Д. В. Зінків, зокрема, відзначають, що часто рейдери захоплюють підприємства з метою розширення свого бізнесу або для усунення конкуренції, або для отримання прибутку від продажу (за умов придбання компанії за значно нижчою ціною, ніж вона коштує, щоб потім продати її дорожче). А комусь, як відзначають вчені, підприємство, як бізнес, може бути взагалі нецікавим, а саме поглинання може відбуватися з метою заволодіння земельною ділянкою, на якій розташоване підприємство [8, с. 252].

Однак, на думку Д. А. Літвинова, В. М. Подкопаєвої та С. О. Звягіна, рейдерами найбільш часто переслідуються такі цілі як заволодіння самим процесом виробництва, отримання товарного знака для розширення власного бізнесу, а також захоплення компанії-жертви з метою її перепрофілю-

вання або ліквідації як явного конкурента [5, с. 14]. Також на думку ряду вітчизняних вчених, метою рейдерства переважно є перерозподіл чужої нерухомості, що приносить значні прибутки рейдерам [9, с. 37].

Узагальнюючи позиції ряду вчених з приводу даного питання, можна виділити наступні цілі рейдерства:

1. Основна мета. Такою метою будь-якого ворожого поглинання потрібно вважати отримання прибутку. Зокрема, Ю. Сметанкіна зазначає, що перерозподіл чужої нерухомості приносить значний прибуток для рейдерів [10, с. 37]. Тобто отримання прибутку, особливо для рейдерів-посередників (для яких рейдерство є прибутковим бізнесом), є основою такого специфічного бізнесу.

2. Фактична мета. Поглинаючи компанію, рейдер також переслідує ряд цілей, досягнувши яких за допомогою рейдерських схем, він може отримати прибуток. Такими цілям серед іншого є: 1) поглинання підприємств (і всього його майна), які виробляють ліквідну продукцію; 2) усунення конкурентів; 3) створення загрози для злісних неплатників обов'язкових платежів; 4) звільнення активів підприємств від накопиченої кредиторської заборгованості; 5) приватизація підприємств, які не були приватизовані раніше, але представляють реальний інтерес для потенційних інвесторів; 6) «розчищення» економічного простору.

Отже рейдерська діяльність характеризується наявністю різних цілей, але при цьому основною метою все ж як рейдерства, так і силового підприємництва є отримання прибутку.

З приводу цілей рейдерства, грінмейла та силового підприємництва З. Е. Тарханова відмічає, що специфіка процесу привласнення неринкового компоненту корпоративного контролю процесів привласнення управлінської ренти/ квазіренти проявляється в тому, що: домінуючим об'єктом рейдерства виступає привласнення умов виробництва (фінансовий капітал, окремі елементи майнового комплексу підприємства і т. д.), в грінмейлі домінуючою метою є привласнення самого процесу виробництва (стратегія компанії, організаційні та управлінські інновації), а силове підприємництво спеціалізується на визначенні результатів виробництва (грошові потоки, частина прибутку, відкати) [11, с. 5].

Звідси, особи, які займаються силовим підприємництвом, не цікавляться порядком ведення господарської діяльності, привабливістю суб'єкта господарювання як товару на ринку, натомість зосереджуючи свою увагу лише на тих прибутках, які можна отримати від того, щоб взяти під свій контроль певне підприємство. Саме тому від силового підприємництва найчастіше страждають фінансово прибуткові суб'єкти господарювання, і що важливо не тільки юридичні особи, які володіють цілими майновими комплексами, але й окремі фізичні особи — підприємці.

4. **Інструменти.** В рейдерстві застосовуються незаконні («чорне», «сіре» рейдерство) і законні («біле» рейдерство) інструменти. Хоча навіть в «білому» рейдерстві мають місце поглинання із застосуванням хоча й не завжди кримінальних, проте завжди аморальних інструментів, зокрема як: змови, підкупу, навмисного банкрутства, підроблення, шкоди майну для знижен-

ня його ринкової вартості, силового супроводу, інформаційної атаки в ЗМІ і т. д. В грінмейлі, як правило, застосовуються законні інструменти, але при зловживанні правами міноритарних акціонерів, використовуючи прогалини в законодавстві, використовується витік інсайдерської інформації. В силовому підприємстві певне благо досягається шляхом силових дій, які ув'язані з виконанням важливих латентних функцій (створення елементів інституційної структури економіки ринкового типу, що забезпечують безпеку, гарантування контрактних зобов'язань, вирішення спорів, охорону власності та інформаційне забезпечення).

Таким чином, рейдерство, яке зародилося в епоху криміналізації пост-радянського простору та еволюціонувало з силового підприємництва, сьогодні перетворилося не тільки в модель соціально-економічної поведінки та у спосіб незаконного перерозподілу власності, але і у вид злочину «підвищеної суспільної небезпеки», що зачіпає інтереси значної кількості людей, які працюють на підприємствах, що стали метою захоплення [12, с. 3].

Спільною рисою як для рейдерства, так і для силового підприємництва сьогодні є те, що в умовах української ринкової економіки рейдерство та силове підприємництво набули характеру послуг, що мають ринкову ціну і надаються відповідно до формального або неформального договору між інстанціями організованого насильства та суб'єктами господарювання.

Отже, підводячи підсумок всьому вищевикладеному, потрібно відзначити, що:

1. Таке явище як силове підприємництво з'явилося в Україні разом із появою перших кооператорів і приватних торговців та ідеєю, що з них можна систематично вимагати кошти, застосовуючи кримінально карані дії. Рейдерство є певною еволюційною сходинкою силового підприємництва, але, однак, ці два види діяльності одночасно співіснують сьогодні в Україні. Не можна говорити про їхню ідентичність, оскільки вони хоча і мають єдині корені, все ж відрізняються між собою за певними сутнісними критеріями.

2. Рейдерство («чорне», «сіре», «біле» рейдерство, грінмейл) та силове підприємництво мають ряд спільних та відмінних ознак:

1) спільні ознаки: 1) рейдерство та силове підприємництво набули характеру послуг; 2) мета (основною метою рейдерства, грінмейла, силового підприємництва — є отримання прибутку).

2) відмінні ознаки: 1) за суб'єктним складом (рейдери, грінмейлери — це високопрофесійні кадри та їх замовники, а суб'єкти силового підприємництва — організовані злочинні угруповання, колишні спортсмени, приватні охоронні підприємства і неформальні групи працівників правоохоронних органів, що діють як приватні особи); 2) об'єкт (безпосереднім об'єктом рейдерства є власність в будь-якій формі, будь-які активи; для грінмейла, як правило, є власність, акції АТ, а для силового підприємництва, як правило, є грошові потоки в оптовій, роздрібній торгівлі, сфері послуг, мале підприємництво); 3) фактична мета (такою метою при рейдерстві виступає поглинання підприємств (і всього його майна), які виробляють лік-

відну продукцію; усунення конкурентів; створення загрози для злісних неплатників обов'язкових платежів; звільнення активів підприємств від накопиченої кредиторської заборгованості; приватизація підприємств, які не були приватизовані раніше, але представляють реальний інтерес для потенційних інвесторів; «розчищення» економічного простору та інші; при грінмейлі — метою такої діяльності є стратегія компанії, організаційні та управлінські інновації, а у силовому підприємстві — результати виробництва, господарської діяльності); 4) інструменти (в рейдерстві застосовуються незаконні («чорне», «сіре» рейдерство) і законні («біле» рейдерство) інструменти; в грінмейлі, як правило, законні; а в силовому підприємстві мета досягається шляхом силових інструментів, які ув'язані зі здійсненням важливих латентних функцій).

Література

1. Волков В. Ценности и нормы нелегальных силовых структур / В. Волков // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1999. — № 2(3). — [Електронний ресурс]: Веб-сайт «БиблиотекаГумер». — Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/volk_cennorm.php
2. Ботакоз А. Поглощение и рейдерство: тождественные понятия или преднамеренно искаженная интерпретация криминогенности в стране? / А. Ботакоз // Свободный стиль. — 2010. — № 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo-mag.ru/journal/article309/>
3. Макаруч І. М. Рейдерство як одна з форм тіньової економіки держави та його наслідки / І. М. Макаруч // Економічний вісник університету. — 2012. — № 15. — С. 1–6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2010_15_1/Makarch.pdf
4. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 2/3. — С. 129–136.
5. Литвинов Д. А. Рейдерство как способ криминального передела собственности в России в постприватизационный период / Д. А. Литвинов, В. Н. Подкопаев, С. А. Звягин // Вестник Воронежского института МВД России. — 2008. — № 1. — С. 12–22.
6. Тарханова З. Э. Институт рейдерства на рынке корпоративного контроля в РФ / З. Э. Тарханова // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2008. — Т. 6, № 1, ч. 3. — С. 244–249.
7. Селевич О. С. Банкротство как механизм передела собственности: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Специальность: 08.00.01 — Экономическая теория / О. С. Селевич. — Томск, 2010. — 19 с.
8. Горлатов А. С. Схемы и последствия рейдерства в Тюменской области / А. С. Горлатов, Д. В. Зиньков // Вестник Тюменского государственного университета. — 2009. — № 4. — С. 252–258.
9. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
10. Сметанкина Ю. Что такое рейдерство? / Ю. Сметанкина // Власть. — 2007. — № 1. — С. 37–42.
11. Тарханова З. Э. Функционирование института рейдерства в РФ: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / Зарина Эльбрусовна Тарханова. — Владикавказ, 2008. — 221 с.
12. Скиданова Л. А. Рейдерство как социально-экономический феномен: Автореф. дис. ... канд. социол. наук. Специальность 22.00.03 — Экономическая социология и демография / Л. А. Скиданова. — Москва, 2010. — 23 с.

В. А. Швец

Высший хозяйственный суд Украины, судья
ул. Копыленко, 6, Киев, 01601, Украина

РЕЙДЕРСТВО И СИЛОВОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО: СХОДСТВО И ОТЛИЧИЕ

Резюме

Статья посвящена определению похожих и отличных признаков между рейдерством и силовым предпринимательством. Отмечается, что, хотя рейдерство и эволюционировало из силового предпринимательства, все же это не тождественные явления, которые различаются по цели, объектам, субъектам, примененным инструментам.

Ключевые слова: рейдерство, силовое предпринимательство, отличительные признаки, похожие признаки.

V. A. Shvets

Higher Economic Court of Ukraine, judge
Kopulenko str., 6, Kiev, 01601, Ukraine

**CORPORATE RAIDS AND POWER ENTERPRISE:
LIKENESS AND DIFFERENCE**

Summary

Article sanctified to determination of alike and excellent signs between a corporate raid and power enterprise. It is marked on that, although corporate raid and evolved from a power enterprise, however it is the not identical phenomena, that differentiate after an aim, objects, subjects, by the applied instruments

Key words: corporate raid, power enterprise, excellent signs, alike signs.